

A magyar lakosság környezettudatossága utazásai során: generációs és egyéb különbségek

RAFFAY ZOLTÁN

egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, raffayz@ktk.pte.hu

Absztrakt

Az ökoturizmus napjaink egyik leggyorsabban növekvő népszerűségű és egyre több embert megmozgató turisztikai terméke. Egyszerre tűnik divatnak és köszönhető remélhetően annak a felismerésnek, hogy a környezetszennyezéshez és a klímaváltozáshoz egyre komolyabb mértékben hozzájáruló turizmus fenntarthatóbbá tétele a turizmus szektor és a benne részt vevő turisták kötelessége. A tudatos ökoturisták nemcsak utazási szokásaikban, hanem mindennapi életükben is igyekeznek a lehető környezettudatosabban élni – legalábbis a szavak szintjén. A valóság kiderítése érdekében a magyar lakosság ökotudatosságát egy több mint ezer fős kérdőíves felmérés eredményein át elemzem: mennyire hatja át napjaink magyar turistáinak mindennapi életét a környezetért való aggodás és tenni akarás, mennyire fontos számukra a környezet védelme utazásaik során és mennyire hajlandóak ezért a szép szavakon túl áldozatokat hozni (anyagi értelemben vagy kényelmetlenségek elviselésével), illetve szociodemográfiai jellemzőik (iskolázottság, lakóhely típusa, szubjektíven megélt jövedelmi helyzet, generáció, illetve nem szerint) alapján tapasztalunk-e lényeges különbséget a környezettudatosság terén.

Kulcsszavak: környezetvédelem, ökotudatosság, generációk

Ecotourism is one of the tourism products with the fastest growing popularity and attracting an increasing number of people. It seems to be a fashion and at the same time is hopefully also a consequence of the recognition that making the tourism sector – that makes an ever-increasing impact on environmental pollution and climate change – greener is a responsibility of the travel industry and the participating tourists. Conscious ecotourists do not only travel ecologically but also live their lives as environment consciously as possible – at least at the level of words. In order to find the truth about it, the ecological consciousness of the Hungarian population was surveyed by a questionnaire survey involving over a thousand respondents. Issues analysed are how much environment consciousness, worrying about and wanting to do something for the environment is part of the everyday lives of Hungarian tourists, how important the environment is for them during their travels and what sacrifices they are willing to make for this (financial sacrifices or tolerating less comfortable situations). It is also examined if there are disparities in the field of environment consciousness on the ground of the socio-demographic background of respondents (level of schooling, type of the place of residence, income position perceived, generation and gender).

Keywords: environment protection, ecological consciousness, generations

Köszönetnyilvánítás:

A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00004 „Átfogó fejlesztések a Pécsi Tudományegyetemen az intelligens szakosodás megvalósítása érdekében” által finanszírozott, „A magyar lakosság turizmussal kapcsolatos beállítódása generációs szemléletű vizsgálattal” című projekt tette lehetővé.

Bevezetés

A 20. század közepétől dinamikus fejlődési pályára került turizmus egy-két évtized alatt igazi tömegjelenséggé vált, és az emberek mindennapjait is befolyásoló társadalmi és gazdasági tényező lett. Kétségtelen gazdasági előnyei mellett azonban megjelentek a turizmus nemkívánatos mellékhatásai is társadalmi és környezeti szempontból. Az 1980-as évektől keresi a turizmus az új útját: olyan utat, amely mind a regionális gazdaságra, mind pedig a természetre, társadalomra és a kultúrára pozitív hatást gyakorol, oly módon, hogy a negatív hatásokat lehetőség szerint elkerülje. Ennek az útkeresési folyamatnak egyik fontos kiindulópontja a filozófus Jungk 1980-ban megjelent könyve (JUNGK, 1980), a „Wieviel Touristen pro Hektar Strand?”, azaz „Mennyi turista (van/lehet/legyen) egy hektár strandon?” A szerző ezen művében jelentős kritikát fogalmaz meg a tömegturizmussal szemben. A tömegturizmus számára nem elfogadható, tipikussá vált gyakorlatát keményturizmusnak nevezi el („hart Tourismus”), a kívánatos formáját pedig „sanft” azaz puha, gyengéd, lágy, szelíd (slow) turizmusnak. (A hazai terminológiában a szelíd turizmus vált meghatározóvá.) Így született meg az alternatív turizmus gondolatköre: a turizmusnak egy olyan formája, mely elsősorban a tömegturizmus negatív hatásaival kíván szakítani, az egyéni igények kielégítését és a társadalmi környezettel való kapcsolatot állítja a középpontba, valamint ügyel a fenntartható fejlődés elveinek érvényesülésére. Az alternatív turizmus mára már ennél mélyebb, pozitív tartalmat is kapott. Egyfajta gyűjtő kategória, amely összefogja a tömegturizmus ellentrendjeként létrejött turisztikai megnyilvánulásokat, mint a szelíd, felelősségteljes és ökoturizmust. A szelíd turizmus gondolatisága és értékrendje számos rokon vonást mutat a később kialakult fenntartható turizmus eszméjével. Egyaránt megjelentek benne a közgazdasági, ökológiai, szociológiai és politikai szempontok (GONDA, 2016; GONDA, 2017).

Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságnak (World Commission on Environment and Development – WCED), más néven Brundtland-bizottság 1987-ben közzétett „Közös jövőnk” című jelentése visszavonhatatlanul bevezette a közbeszédbe a fenntartható fejlődés fogalmát (KEREKES, 2008): az a fejlődési mód, amely a jelen szükségleteit úgy elégíti ki, hogy egyúttal nem veszélyezteti a jövő generációk szükségleteinek kielégítését. A fenntartható fejlődés három aspektusát a környezet-, a gazdaság- és a szociálpolitika képezi (LÁNG, 2008). Széles körben elterjedt a fenntartható fejlődés értékrendje, és a tömegturizmus negatív hatására reagálva, egyfajta ellentrendként kialakult az ökoturizmus gyakorlata, melyben ugyancsak az előtérbe került a fenntarthatóság kérdésköre.

A fenntartható turizmus definíciói különböző nézeteket tükröznek (CSAPÓ, 2013.). Nem minden kutató elégszik meg a gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóság elkülönült kezelésével, hanem rámutatnak arra, hogy létezik „középut” is, ami alkalmas a gyakorlatban is alkalmazható fenntarthatóság értelmezésére (KEREKES, 2008). A kutatók a fenntartható

turizmusra először a tömegturizmus ellentétéként tekintettek, majd a kettő közötti „folytonosság-koncepcióra” építettek. A fenntartható turizmussal kapcsolatos legújabb nézetek „konvergencia” alapúak, vagyis úgy vélik, hogy a fenntartható turizmus a turizmus minden (akár tömeges) típusa számára elérendő (CLARKE, 1997, INSKEEP, 2000). Megszaporodtak azok a vizsgálatok is, amelyek egy-egy konkrét terület turizmusát elemzik a fenntarthatóság szempontjainak középpontba állításával (MICHALKÓ, 2003, CSAPÓ, 2015, DOMBAY – MAGYARI-SÁSKA, 2010). A fenntartható turizmus definiálásával és kutatásával nemzetközi szinten több jelentős kutató foglalkozik (SHARPLEY, 2012). Hazai kutatók is kísérletet tettek a fenntartható turizmus meghatározására (LÁNG, 2008).

Az Országos Ökoturizmus Fejlesztési Stratégia (Pannon Egyetem–Aquaprofit Zrt., 2008) tisztázza a tudatos (öko)turista fogalmát és elemzi az ökoturizmus távolról sem homogén célközönségét, az alábbi szegmensekre osztva az érdeklődő turistákat: alkalmi zöldturista (arányuk az összes látogatón belül a Stratégia készítői szerint mintegy 50-60%); aktív zöldturista: avagy „outdoor” turista (20-30%); ökoturista (10-15%) és elhivatott ökoturista (5-10%), aki életvitelében „fogyasztási szokásaiban is igyekszik a fenntarthatóság elveit követni. A felelősségteljes utazás célja a turizmus desztinációra gyakorolt lehetséges pozitív társadalmi, gazdasági és környezeti hatásainak maximalizálása és az utazás negatív hatásainak minimálisra csökkentése. A felelősségteljes turizmus résztvevői tehát már olyan tudatos fogyasztóknak számítanak, akik turisztikai tevékenységük során nem csak a saját élményeik maximalizálására törekcsenek, hanem az utazásuk pozitív hatásának az optimalizálására is. A turizmus rendszerének különleges szépsége és értéke, hogy sokszor ezzel a magatartással együtt válik optimálissá és maradandóvá a turisták élménye (GONDA, 2017).

A fenntartható fejlődés három aspektusából (közgazdasági, környezeti és szociális) a szociális szempontok érvényesítése is megjelent az 1990-es évek turisztikai termékfejlesztési gyakorlatában, és az ezredfordulóra már széles körben ismertté vált. Ezen új irányzatok közül kiemelést érdemel a közösségi bázisú turizmus (Community-based tourism – CBT) és a szegényeket támogató turizmus (Pro-Poor Tourism – PPT). Ezek ugyan a kereslet szempontjából csak niche termékek, de gondolatosságuk, célrendszerük komoly hatást gyakorol más divatosabb turisztikai termékekre (GONDA, 2017). Ezen új irányzatok és szellemi áramlatok sorában az egyik meghatározó – és talán szakmai körökben is a legismertebb – a felelősségteljes turizmus gondolatköre. A felelősségteljes turizmus „szülőatyjának” Harold Goodwint tekinthetjük, aki a leedszi központú International Centre for Responsible Tourism alapítója. Az általa alkotott definíció szerint: „*A felelősségteljes turizmus minimalizálja az idegenforgalomnak a természeti, társadalmi és kulturális környezetre gyakorolt negatív hatását*” (ASHLEY et al., 2001:2). Ezen cél elérése szélesebb körű gazdasági bevételt generál a helyi lakosság számára, és munkakörülményeik javításával segíti jólétük fokozását oly módon, hogy közben bevonja őket az életükről és lehetőségeikről szóló döntésekbe. A helyiekkel történő mélyebb kapcsolatteremtésen keresztül valószínűleg jobb élményeket ad, és előmozdítja, hogy az utazók jobban megértsék a turizmus okozta kulturális és környezetvédelmi problémák fontosságát, hozzájárul a turisták és a vendéglátók egymással szembeni tiszteletének kialakulásához. A felelősségteljes látogatók tudatosan igyekeznek a minél kedvezőbb utazói magatartás elsajátítására, nyitottak a fogadó terület érdekeire. Véleményük szerint a turizmus egészét kell úgy átalakítani, hogy a turizmus elkerülhetetlen negatív hatásainak a pozitív hatásokhoz viszonyított egyenlege pozitív legyen (COHEN, 1989). Mivel a turizmusnak a környezetre gyakorolt hatása szorosan összefügg a fenntarthatósággal,

ezért számos szervezet (DÁVID – BAROS, 2009) fordította figyelmét az új kutatási irány, a fenntartható turizmusfejlesztés felé (SAARINEN, 2006). A turizmus egyre fontosabb ágazatává vált a gazdaságnak, elősegítve a gazdasági növekedést és a foglalkoztatást, így az utóbbi három évtizedben a turizmus kutatásban is felerősödött a turizmus hatásainak vizsgálata (PUCZKÓ – RÁTZ, 2005, FODNESS, 2016).

Egy friss kutatásban (CSAPÓ et al., 2018) a felelősségteljes turizmus néhány fontos magatartására, és turista attitűdjére kérdeztünk rá. Vizsgáljuk, hogy tisztelik-e a fogadóterületet, az ott élőket, szívesen kapcsolatba kerülnek-e velük, érdeklik-e őket a helyi szokások, veszik-e a fáradságot arra, hogy előzetesen tájékozódjanak a célterületről, fontos-e számukra a fenntartható fejlődés aspektusaival összhangban, hogy a természeti értékek megfelelő védelmet kapjanak, és hogy a turizmus gazdasági hasznából a helyi lakosok is részesüljenek.

Módszertan

Kutatásunkban igyekeztünk minél több információhoz jutni a hazai utazóközönség általános környezettudatosságát illetően, valamint rákérdeztünk arra is, hogy a mindennapi életükben megjelenő környezettudatosság mellett mennyire jellemző az utazásai során a környezettel szembeni érzékenység, esetleg a kifejezetten e szempontok alapján történő desztináció- és tevékenységválasztás (ökoturizmus).

- *1085 fős online megkérdezés* 2018 áprilisában és májusában abból a célból, hogy a magyar lakosság turizmussal kapcsolatos beállítódását vizsgáljuk, generációs vetületben.
- *2001 fős személyes megkérdezés* ugyanekkor a magyar lakosság több témakörrel (ageing, egészségügyi innovációk, turizmus, étkezési szokások, kulturális időtöltés, életstílus) kapcsolatban magatartásának és véleményének vizsgálatára.

Mindkét megkérdezés reprezentatív volt a 15-74 éves magyar lakosságra nem, korcsoportok (10 éves intervallumok) és a lakóhely régiója alapján. Jelen tanulmány alapját kizárólag a kérdőíves vizsgálat eredményei képezik.

Az eredmények feldolgozását két részben végeztük el: először az elsődleges (gyakorisági) elemzéseket mutatjuk be, melyeket a demográfiai háttérelmézések követték: statisztikai módszerekkel vizsgáljuk, hogy az egyes demográfiai csoportoknak az egyes kérdésekre adott válaszaiban vannak-e szignifikáns eltérések. Az elemzésbe bevont változók: nem, generációk, lakóhely településtípusa, iskolai végzettség foka, jövedelmi helyzet szubjektív megítélése.

A teljes kutatáson belül egy külön részt tett ki az ökotudatosság vizsgálata. A vizsgálódásainkat különféle kérdéskörök esetében nyerhető reprezentatív eredmények elérése vezette, így kitértünk az alábbi nagyobb egységekhez kapcsolódó területekre: „nemturizmus” és virtuális turizmus; helymarketing; turizmus és biztonság; turizmus, életminőség, boldogság; tudatosság és felelősségteljes magatartás; kedvelt tevékenységek a turisták utazása/nyaralása során; helyi termékek; ökotudatosság az utazás során.

Annak ellenére, hogy az utazás során tanúsított ökotudatosság a felmérésnek viszonylag kis részét tette ki, a kutatás értékes eredményeket adott a hazai lakosság explicit és implicit, verbális és a gyakorlatban tanúsított környezettudatos magatartását illetően.

Eredmények: környezettudatosság a hazai utazóközönség vásárlási és utazási döntéseiben

Az idézett kutatásban (CSAPÓ et al., 2018) szereplő szinten minden válaszadó életében fontos szerepet tölt be a környezetvédelem, és úgy mindennapi életüket, mint az utazásaikat igyekeznek úgy szervezni, hogy magatartásuk és döntéseik minél kisebb környezeti hatással járjanak (szelektív hulladékgyűjtés, környezetbarát termékek vásárlásának preferálása, felesleges fogyasztás visszafogása, egyszer használatos, eldobható termékek használatának mellőzése, energiatakarékos megoldások és megújuló energiaforrások alkalmazása a háztartásban, környezet- és természetvédő szervezetek támogatása). Ha azonban azt nézzük, a szép szavakon túl mit tesznek utazásaik minél környezettudatosabb módon történő szervezéséért és lebonyolításáért (ökotudatosan működő szálláshely, személygépkocsi-használat helyett környezetkímélőbb utazási mód preferálása, kényelmetlenség vállalása a kifejezetten ökoturisztikai motivációjú utazás során, önkéntes környezetvédelmi tevékenység vállalása), a kép már korántsem ilyen kedvező: tetteikben sokkal kevésbé tűnnek elhivatott környezetvédőnek válaszadóink, mint szavaik szintjén.

A megkérdezett személyeknek összesen kilenc kijelentésnél kellett nyilatkozniuk azok számukra jelentett fontosságáról (illetve két kérdésnél az ismeretek szintjéről). A fontosság erősségét vagy az ismeretek szintjét 5 fokozatú skálán lehetett megadni: 1 – egyáltalán nem fontos; 5 – nagyon fontos. Lehetőség volt semleges válaszként megjelölni a „nem tudom/nem szeretnék válaszolni” opciót.

Az első kijelentés arra irányult, hogy utazási döntéseik során a válaszadók mennyire tartják fontosnak a *környezet védelmét*. Összességében igen fontosnak ítélte ezt a témakört a megkérdezettek 58,5%-a: 4-es vagy 5-ös értéket adtak (gyakorlatilag egyforma megoszlásban), negyedük (25,3%) pedig közepesen fontosnak. A nők valamivel nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a környezet védelmének az utazás során (is), mint a férfiak, az idősebbek pedig szignifikánsan érzékenyebbek e kérdésben. A magasabb végzettség nem tűnik egyértelműen együtt mozognak a környezet iránt érzett erősebb felelősséggel: a legkevésbé a csupán nyolc általános iskolai osztályt végzettek fogékonyak a környezet védelmére utazásaik során, de a főiskolai diplomával rendelkezők is csak átlagos, az egyetemi diplomát szerzettek minimálisan átlag alatti értéket jelöltek meg, míg a legmagasabb értéket a középfokú végzettségűek (szakmunkásképzőt és gimnáziumot abszolváltak) jelöltek. Az anyagi helyzet, a lakóhely nem determinálja szorosan a környezeti érzékenységet az utazási döntések meghozatala során.

Ezt követően arról nyilatkoztak a válaszadók, hogy hajlandóak-e a környezet ügye iránti elköteleződésüknek kézzelfogható bizonyítékát adni: *lemondani bizonyos kényelmi szolgáltatásokról, ha tudják, hogy ezzel a környezetet és a természetet védik*. E kérdésre összességében kevésbé magas értéket adtak a válaszadók, vagyis fontosnak tartják ugyan a természet és környezet védelmét akár némi lemondás árán is, de alig több mint felük (51,4%) jelölte, hogy ez nála abszolút elsődleges vagy nagyon fontos, közel harmaduk (31,8%) 3-as értéket adott, vagyis egyértelműen nem foglalt állást az ügyben. A lemondást elutasítók aránya 16,8%. Iskolázottsági szint, nem, (érzékel) jövedelmi helyzet és lakóhely kategóriája szerint nem volt szignifikáns különbség a válaszok között, egyedül a korosztályok szerint szembeötlő

az eltérés: a középgenerációsok éppen az átlagos értéket adták, a fiatalok attól lényegesen alacsonyabb értéket, az idősebbek pedig jelentősen magasabbat – vagyis az idősebb generáció hajlandó inkább kényelmi áldozatot hozni a környezet- és természetvédelem oltárán.

Hasonló áldozatot feltételez a *személygépkocsival történő közlekedésről való lemondás*. A kilenc kérdés közül egyedülként itt nem mutatkozott lényeges eltérés egyetlen vizsgálati szempont szerint sem, nem is volt magas azok aránya, akik lehetőség szerint lemondanak a személygépkocsi nyújtotta kényelemről. A válaszadók mindössze ötöde (21,2%) tartja ezt nagyon fontosnak, hetedük (14,7%) fontosnak, míg semleges választ adott 29,5% és nem hajlandó efféle kényelmi áldozatra újabb közel harmaduk: 14,2% egyáltalán nem és 17,7% inkább nem (együtt 31,9%). A nem válaszolók aránya 2,7% – félő, hogy ők sem a lelkes környezetvédők táborát gyarapítják, pozitív hozzáállásuknak alighanem hangot adtak volna.

A *fenntartható fejlődés* fogalmával saját bevallása szerint nagyjából vagy teljesen tisztában van a válaszadók többsége (58,1%), valamivel több, mint ötödük nem foglalt állást a kényelmes 3-as középérték megadásával, és csak 20,8% ismerte be tájékoztatlanságát a témakörben. Eltérés a válaszokban a nemek szerint mutatkozott (a nők inkább tisztában vannak a fogalommal), iskolázottsági szint szerint, a diplomások átlaghoz képest kiugróan magas és a többi képzettségi csoport átlag alatti értékével. Legrosszabbul e tekintetben a legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt, és meglepő módon a gimnáziumban végzetek állnak. Jövedelmi szint függvényében: a jövedelmi szint csökkenésével párhuzamosan a fenntartható fejlődés ismeretének szintje is zuhan, a legjobb és legrosszabb helyzetben lévő válaszadói csoport közti különbség csaknem egy teljes jegy. Átlag feletti ismeretekről a kiemelkedően jó és jó jövedelmi viszonyok közt élők számoltak be, a megélhetési gondokkal küzdők pedig messze az alatti tudásszintről.

Hasonlóan kértük nyilatkozatra a válaszadókat az *ökoturizmussal* kapcsolatos ismereteikről. Érdekes módon a szélesebb körben használt fenntartható fejlődésnél magasabb tudásszintről számoltak be a megkérdezettek, teljes mértékben vagy nagyjából tisztában van – hangsúlyozni kell: saját bevallása szerint – az összes válaszadó éppen kétharmada (38%, illetve 28,6%) és csak 8,7%, vagyis minden tizenegyedik válaszadó ismerte be teljes vagy csaknem teljes tájékoztatlanságát e téren. Akik nem válaszoltak, 4,3%-ot, akik sem tájékozottak, sem tájékoztatlanok nem tartják magukat a kérdésben, 20,4%-ot tettek ki. A hölgyek itt is jelentősen tájékozottabbak, és az életkor előrehaladtával fokozatosan nő az ökoturizmus ismertsége a válaszadók körében (az idősebbek tájékozottsága jelentősen átlag feletti, a középgenerációsoké valamelyest, a fiataloké jelentősen az alatti). Akárcsak a fenntartható fejlődés esetében, itt is egyenes arányú a pozitív összefüggés a jövedelmi helyzet és az ökoturizmus ismerete közt.

Tettünk fel kérést arra vonatkozóan is, hogy utazásaik során igyekeznek-e válaszadóink alaposan *megismerni azt a helyet, ahol tartózkodnak*. Csaknem kétharmaduk válaszolta, hogy ez teljes mértékben (29%) vagy nagymértékben (35,8%) jellemző rá, és csak 7,1% nem fordít erre semennyi vagy csak csekély figyelmet, míg negyedük (25,1%) sem alaposnak, sem felületesnek nem érzi megszerzett ismereteit a meglátogatott helyet illetően. Nem meglepő módon itt is a hölgyek aktívabbak, de találunk eltérést a korosztályok szerint is (az idősebbek jelentősen tájékozottabbak a fiataloknál és a középgenerációsoknál is, utóbbi két csoport értékei csaknem megegyeznek, minimális előnnyel a középgeneráció javára). Az anyagi szint a meglátogatott hellyel való megismerkedés mélységét is befolyásolja: a jövedelmi szint növekedésével emelkedik a meglátogatott területről szerzett ismeretek nagysága, egyetlen eset

kivételével egyenes arányban (a második legjobb jövedelmi helyzetben lévők adtak kicsit magasabb értéket az anyagiakkal legjobban eleresztett válaszadói csoporttal szemben).

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy nem csak az utazás helyszínén, hanem azt *megelőzően is tájékozódnak-e válaszadóink*. Itt kaptuk a legmagasabb értéket az abszolút igaz és nagyjából igaz válaszoknál: a megkérdezettek csaknem fele (48,3%) szerint teljes mértékben, további közel harmaduk (31,1%) szerint csaknem teljesen igaz rá ez az állítás. Saját bevallása szerint mindössze 1,5% nem fordít erre semennyi és további 3% csekély energiát, míg 13,3% közepes mértékben aktivizálja magát e téren. A nők aktivitása itt is mérhetően magasabb, és az összes válasz között egyedülként, a lakóhely településtípusának kategóriája szerint is mértünk különbséget: a településhierarchia szintjein lefelé haladva egyre csökken az erőfeszítés az előzetes tájékozódásra. Budapest és a megyei jogú városok lakosainak értéke jelentősen meghaladja az átlagot, a többi városé csekély mértékben, a falvakban élőké jelentősen elmarad attól. A jövedelmi szint szerinti különbségek mérhető eltéréseket jeleznek: az anyagi helyzet romlásával egyenes arányban csökken az előzetes tájékozódásra fordított energia.

Utolsó két kérdésünk, a másodikhoz hasonlóan az áldozatvállalásra, az aktív tenni akarásra vonatkozott. Akik *hajlandóak többet fizetni egy olyan szálláshelyért, amelyik fenntartható szemlélettel működik*, összességében nincsenek többségben, a két, legmagasabb szintű hajlandóságot jelző válasz összesített aránya csak 44,3%. A nők, ha a megszokottnál kisebb mértékben is, de vezetnek a férfiak előtt. Az idősebbek jelentős mértékben mutatnak nagyobb hajlandóságot e tekintetben, mint a fiatalok és a középgenerációsok, akik közt csekély előny az utóbbiak javára mutatkozik. Érdekes módon éppen e kérdésnél a jövedelmi szint szerint nem kaptunk jelentősen eltérő válaszokat.

Utolsó kérdésünk e témakörben arra irányult, hogy *tevélegesen is hajlandóak-e válaszadóink tenni a környezet- és természetvédelem ügyéért* (részvétel környezetvédelmi akcióban). Érdekes módon itt egyetlen ismérv szerint sem mutatkozott eltérés, vagyis sem a nem, az életkor, a jövedelmi szint, az iskolázottság foka, sem pedig a lakóhely nem befolyásolja egyértelműen, hogy valaki akar-e aktívan tenni a környezetéért. Saját bevallásuk szerint amúgy nem túl aktívak e téren válaszadóink: alig hatodik (17,1%) tenne nagyon szívesen (5-ös érték) és kevesebb, mint ötödük (18,8%) szívesen a nemes ügy érdekében (4-es válasz).

A következő kérdéscsoportban eldöntendő, igennel vagy nemmel megválaszolható kérdéseket tettünk fel. Az összesen 15 kérdésből¹⁸ minden esetben mutatkoztak szignifikáns különbségek az öt értékelési szempont valamelyikének tekintetében.

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint szignifikánsan differenciált, hogy használnak-e megújuló energiaforrást a válaszadók.

¹⁸ *Vásárlási döntéseimben mindig figyelek a környezet védelmére, ellenőrzöm, hogy az adott termék környezetbarát-e; Mindennapi életemben fontosnak tartom a környezet védelmét; Vásárlásaimat tudatosan visszafogom, kerülöm a felesleges fogyasztást; Energiatakarékos megoldásokat alkalmazok háztartásomban; Nem használok egyszer használatos, eldobható termékeket; Szелеktivén gyűjtöm a hulladékokat; Komposztálok az arra alkalmas hulladékokat; Megújuló energiaforrásokat használok; Ha tehetem, tömegközlekedést vagy kerékpárt használok autó helyett; Támogatok környezet- és természetvédő szervezeteket; Ha utazom, ökotudatosan működő szálláshelyet választok; Utazásom során a személygépkocsi-használat helyett környezetkímélőbb utazási módot választok; Részt vettem kifejezetten ökoturisztikai (természeti területekre, mint elsődleges vonzerőre irányuló) utazásban; Nem érdekel az ökoturizmus; Szívesen vennék részt ökoturisztikai utazásban*

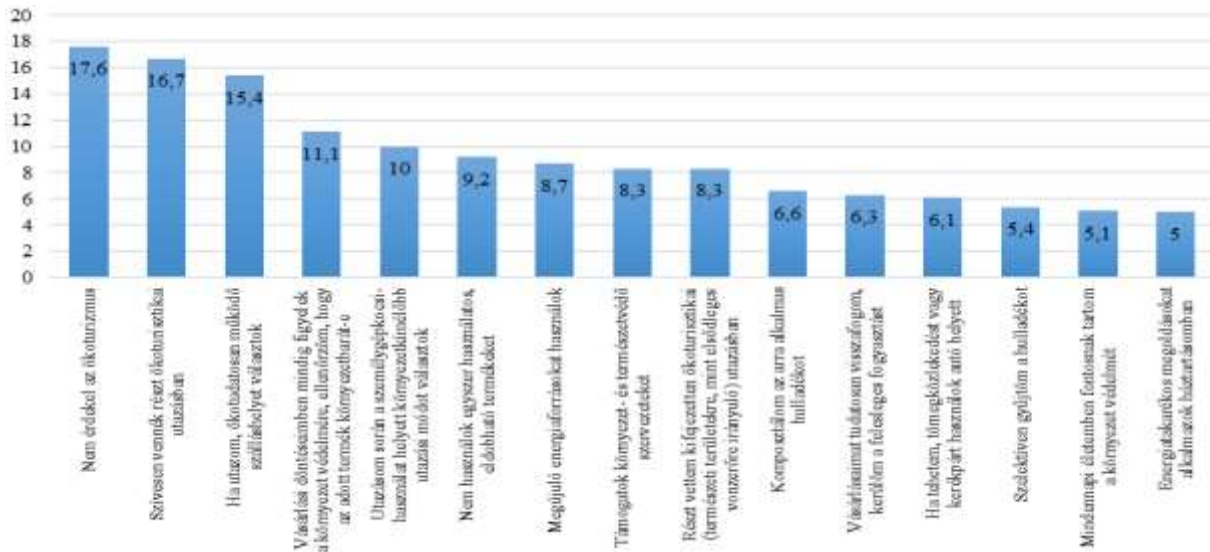
Két tényező differenciál a következő esetekben: „*Vásárlási döntéseimben mindig figyelek a környezet védelmére, ellenőrzöm, hogy az adott termék környezetbarát-e*” (tényezők: generáció és a család havi nettó jövedelme); „*Utazásom során a személygépkocsi-használat helyett környezetkímélőbb utazási módot választok*” (tényezők: generáció és legmagasabb befejezett iskolai végzettség); „*Nem használok egyszer használatos, eldobható termékeket*” (tényezők: legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); „*Részt vettem kifejezetten ökoturisztikai (természeti területekre, mint elsődleges vonzerőre irányuló) utazásban*” (tényezők: legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); és „*Nem érdekel az ökoturizmus*” (tényezők: legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme).

Három tényező szerint találunk jelentős különbségeket az alábbi esetekben: „*Mindennapi életemben fontosnak tartom a környezet védelmét*” (tényezők: nem, generáció és a család havi nettó jövedelme); „*Ha tehetem, tömegközlekedést vagy kerékpárt használok autó helyett*” (nem, lakóhely jellege és a család havi nettó jövedelme); „*Szívesen vennék részt ökoturisztikai utazásban*” (nem, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); „*Vásárlásaimat tudatosan visszafogom, kerülöm a felesleges fogyasztást*” (generáció, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); „*Energiatakarékos megoldásokat alkalmazok háztartásomban*” (generáció, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); „*Szelektíven gyűjtöm a hulladékot*” (generáció, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); „*Támogatok környezet- és természetvédő szervezeteket*” (generáció, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme); illetve „*Ha utazom, ökotudatosan működő szálláshelyet választok*” (tényezők: generáció, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme).

Négy tényező mentén találunk figyelemre méltó eltéréseket az alábbi esetben: „*Komposztálom az arra alkalmas hulladékot*” (tényezők: generáció, lakóhely településtípusa, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a család havi nettó jövedelme).

Az egyes kérdésekre igen eltérő mértékben *nem tudtak/nem akartak válaszolni* a megkérdezettek (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**). Vélhetően minél bizonytalanabb egy válaszadó egy kérdést illetően, annál nagyobb az információhiánya. Érdekes, hogy egyértelműen három, kifejezetten az ökoturizmussal foglalkozó kérdésnél kimagaslóan magas a bizonytalanok vagy válaszolni nem hajlandók aránya (egy ökoturisztikai jellegű kérdésnél nem az), az általánosabb környezetvédő és, fogyasztói magatartással kapcsolatban sokkal kisebb arányban tagadták meg a válaszadást.

1. ábra: A válaszolni nem tudók vagy nem akarók aránya az egyes, ökotudatosságot vizsgáló kérdések esetében

Forrás: Csapó et al. 2018

Szignifikáns különbségeket az alábbi *faktor-kombinációk* eredményeztek a válaszoknál és a következő elfordulási gyakorisággal (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**).

2. ábra: Szignifikáns különbségeket mutató faktorkombinációk és elfordulási gyakoriságuk a válaszadók vásárlási és utazási döntéseiben megjelenő ökotudatosságának terén

Forrás: Csapó et al. 2018

(Magyarázat: A körcikkben olvasható szám azt jelenti, hogy az adott tényezőkombináció esetében hány kérdésre adott válasznál figyelhető meg szignifikáns differencia. Példák: a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint szignifikánsan differenciált, hogy használnak-e megújuló energiaforrást a válaszadók; a generáció és legmagasabb befejezett iskolai végzettség esetében szintén egy kérdésnél találunk szignifikáns differenciát – „Utazásom során a személygépkocsi-használat helyett környezetkímélőbb utazási módot választok” –; a jövedelmi helyzet és iskolázottsági szint tényezőkombináció esetében viszont már három kérdésnél tapasztalunk ilyen: „Vásárlásaimat tudatosan visszafogom, kerülöm a felesleges fogyasztást”; „Nem használok egyszer használatos, eldobható termékeket”; „Szelektíven gyűjtöm a hulladékot”.)

Az egyes válaszok differenciáló tényezői a következők.

„Vásárlási döntéseimben mindig figyelek a környezet védelmére, ellenőrzöm, hogy az adott termék környezetbarát-e”: az idősök jelentősen, a fiatalok kevésbé fogékonyak erre a kérdésre, a középgenerációsok átlag körüli értékeket adtak. Akik éppen eleget keresnek ahhoz, hogy megéljen(ek) belőle, de félretenni már nem tudnak, illetve akiknek napi megélhetési gondjaik vannak, ők adták a legmagasabb arányban az igen választ (50,1% és 56,8%). Minden más jövedelmi csoport átlag alatti mértékben tartja igaznak ezt az állítást magára nézve.

„Mindennapi életemben fontosnak tartom a környezet védelmét”: a meggyőző többség válaszolt erre igennel, a hölgyek 91,6, az urak 86,6%-a; az idősök sokkal magasabb arányban, mint a középgenerációsok (kicsivel az átlag alatt) és a fiatalok (jelentősen alatta). A jövedelmi helyzet romlásával arányosan csökken a környezetvédelem fontossága a válaszadók életében.

„Vásárlásaimat tudatosan visszafogom, kerülöm a felesleges fogyasztást”: erősen jellemző az idősökre és sokkal kevésbé a fiatalokra. Minél iskolázottabb valaki, annál inkább figyel erre, a felsőfokú végzettségűek kimagaslóan magas, minden más csoport kicsivel átlag alatti értékkel; illetve érdekes módon a jövedelmi helyzet romlásával egyenes arányban tartják kevésbé fontosnak ezt a válaszadók. Leginkább a magas jövedelműek kerülnek saját bevallásuk szerint a felesleges fogyasztást.

„Energiatakarékos megoldásokat alkalmazok háztartásomban”: erre az idősebbek sokkal inkább hajlandóak. Átlag feletti hajlandóságot mutatnak e téren a diplomások és a felsőfokú technikumot végzettek, akörülít a szakmunkások és jelentősen az alattit a nyolc általánost végzettek. A magasabb jövedelemmel rendelkezők inkább tudnak vagy hajlandóak beruházni energiatakarékos megoldásokba.

„Nem használok egyszer használatos, eldobható termékeket”: ez a válaszadók kevesebb, mint felére igaz csak, közülük elsősorban a szakmunkásképzőt végzettek és az érettségizettek, messze legkevésbé a nyolc általános iskolai osztályt végzettek figyelnek oda e kérdésre. Jövedelmi szint tekintetében a legmagasabb bevételű csoportra igaz ez leginkább, a megélhetési gondokkal küzdőkre a legkevésbé.

„Szelektíven gyűjtöm a hulladékot”: az idősök mesze átlag felett állnak e tekintetben, a középgenerációsok kevéssel, a fiatalok jelentősen alatta. A diplomások és az érettségizettek jobban odafigyelnek e kérdésre, a csak általános iskolát végzettek törődnek vele a legkevésbé. Minél magasabb egy család jövedelmi szintje, annál jellemzőbb rá a szelektív hulladékgyűjtés.

„Komposztálok az arra alkalmas hulladékot”: az összességében nem túl magas ez irányú aktivitás terén jelentős az eltérés a korosztályok közt az idősebb generáció javára. Budapest lakosaira jellemző legkevésbé (igenek aránya: 25,8%), a községek lakóira leginkább (58,5%), a városok lakosai 40% feletti értékben adtak igent erre a kérdésre. Az iskolai végzettség itt nem determinál. A legmagasabb jövedelműek fordítanak erre a legtöbb figyelmet, a többi jövedelmi csoport igen válaszai esetlegesen, nem korrelálnak a jövedelmi helyzet nagyságával.

„Megújuló energiaforrásokat használok”: az összes válaszadó alig negyede tesz így, legmagasabb arányban a szakmunkásképzőt végzettek és a szakközépiskolában érettségizettek.

„Ha tehetem, tömegközlekedést vagy kerékpárt használok autó helyett”: sokkal szívesebben tesznek így a nők, mint a férfiak (65,7% vs. 57,1%). A településhierarchia szintjén lefelé

haladva egyre csökken azok száma, akik igennel válaszoltak e kérdésre. A közepes jövedelmi szinttel rendelkezőkre igaz leginkább ez az állítás.

„*Támogatok környezet- és természetvédő szervezeteket*”: mesze átlag feletti arányban tesznek így az idősek és átlag körüli arányban a fiatalok, a középgenerációsok a legpasszívabbak e téren. A végzettségi szint korrelál erősen e hajlandósággal. A legtehetősebbek több mint kétszer olyan magas arányban támogatják ezt a nemes ügyet (40,5%), mint a legsúlyosabb anyagi gondokkal küzdők (18,9%), az összes többi jövedelmi csoport átlag körüli értékeket jelzett.

„*Ha utazom, ökotudatosan működő szálláshelyet választok*”: átlag feletti arányban írtak igent az idősek, átlag alatti, egymással csaknem azonos mértékben a fiatalok és a középgenerációsok. Minél alacsonyabb a végzettsége a válaszadónak, annál szívesebben választ ilyen típusú szálláshelyet (legfeljebb 8 általános – 40%; szakmunkásképző – 34,5%, felsőfokú technikum – 19,36% és egyetemi diploma – 21,5%). A közepes jövedelműek tartják elsősorban igaznak magukra ezt az állítást.

„*Utazásom során a személygépkocsi-használat helyett környezetkímélőbb utazási módot választok*”: ez csaknem ugyanolyan arányban jellemző az idősekre, mint a fiatalokra (44,6%, illetve 43,1%), míg a középgenerációsok csak harmada tartja igaznak magára nézve ezt az állítást (32,1%). Messze leginkább jellemző ez a csak általános iskolát végzettekre (58,8%) és legkevésbé azokra, akik felsőfokú technikumot végeztek, főiskolai diplomával vagy szakközépiskolai érettségivel rendelkeznek (31,4%, 33,8% és 34,7%).

„*Részt vettem kifejezetten ökoturisztikai (természeti területekre, mint elsődleges vonzerőre irányuló) utazásban*”: a magasabban képzettek e téren sokkal alulreprezentáltak, mint az alacsonyabban iskolázottak (egyetemi diploma: 15,7%, nyolc általános iskolai osztály: 25,7%). Jövedelmi szint tekintetében már egyenes az arányosság: a magasabb bevétellel rendelkezőkre igaz inkább ez az állítás (kifejezetten jól élők: 27%, megélhetési gondokkal küzdők: 11,6% és 16,2%).

„*Nem érdekel az ökoturizmus*”: az egyetlen kérdés, ahol a „nem” válaszok minél magasabb aránya lenne üdvözlendő. Itt a képzettségi szint emelkedésével egyenes arányban csökken a közömbösség az ökoturizmus iránt.

„*Szívesen vennék részt ökoturisztikai utazásban*”: a nők sokkal érdeklődőbbek e téren. A képzettségi szint emelkedésével nő azok aránya, akik igennel válaszoltak, bár az egyetemet végzetteknél ez az arány némileg elmarad a főiskolai diplomával rendelkező válaszadók aránya mögött (52,4% vs. 59,5%). Minél kedvezőbb anyagi körülmények közt él a válaszadó családja, annál szívesebben venne részt ökoturisztikai utazásban.

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes differenciáló ismérvek (nem, generáció, lakóhely típusa, érzékelt jövedelmi helyzet és iskolázottság) esetében milyen mértékűek az eltérések a legkisebb és a legnagyobb kapott „igen” érték között, az alábbiakat látjuk.

A válaszadók neme három esetben okozott szignifikáns különbségeket (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**).

3. ábra: A válaszadók neme, mint differenciáló tényező az ökotudatosság terén: a férfiak és a nők által adott „igen” válaszok különbsége, %

Forrás: Csapó et al. 2018

- A „*Mindennapi életemben fontosnak tartom a környezet védelmét*” kérdést a férfiak 86,6%-a, míg a nők 91,6%-a tartja fontosnak;
- „*Szívesen vennék részt ökoturisztikai utazásban*” – a férfiak 47,5%-a, a hölgyek 54,2%-a mondott erre igent;
- „*Ha tehetem, tömegközlekedést vagy kerékpárt használok autó helyett*” – a férfiak 57,1%-a a nők 65,7%-a válaszolt erre igennel.

Megjegyzendő, hogy a nem mindössze három esetben differenciált és az eltérések nagysága a legkisebb volt az összes különbség között.

A generációhoz tartozás már sokkal több esetben és komolyabb mértékben okozott eltéréseket az igen válaszok gyakoriságában (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**). (Az alábbiakban a helytakarékosság miatt több helyütt eltekintek az egyes válaszadói csoportok konkrét százalékos értékeitől.)

4. ábra: A válaszadók korosztályhoz tartozása, mint differenciáló tényező az ökotudatosság terén: az egyes korosztályok által adott igen válaszok legnagyobb %-os különbsége

Forrás: Csapó et al. 2018

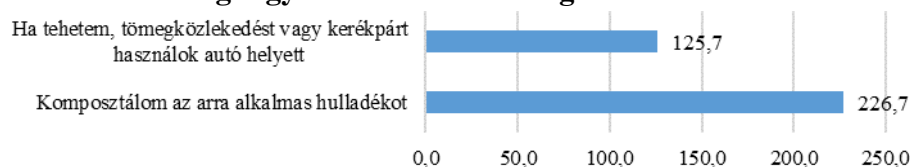
A lakóhely településének jellege mindössze két esetben adott jelentős különbségeket (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**).

- „*Ha tehetem, tömegközlekedést vagy kerékpárt használok autó helyett*” – e téren jelentős eltérést mutat a településhierarchia legalsóbb szintjén, a falvakban élők aktivitása (54,9%) a budapestiekétől (69%). Megjegyzendő, hogy a személyes gépkocsihasználat választása nem feltétlenül hozzáállásbeli kérdés, hanem a magyar viszonyok közt sok esetben

kényszer szülte megoldás is lehet, Budapesten pedig valóban könnyű kiváltani tömegközlekedéssel az autózást;

- „Komposztálok az arra alkalmas hulladékot” – itt éppen a budapestiek a negatív szélső érték (25,8%, minden más csoport 40% feletti értéket adott, legmagasabbat a falvakban élők (58,2%). Könnyű belátni, hogy az objektív lehetőségek itt legalább olyan mértékben meghatározók, mint a jó szándék.

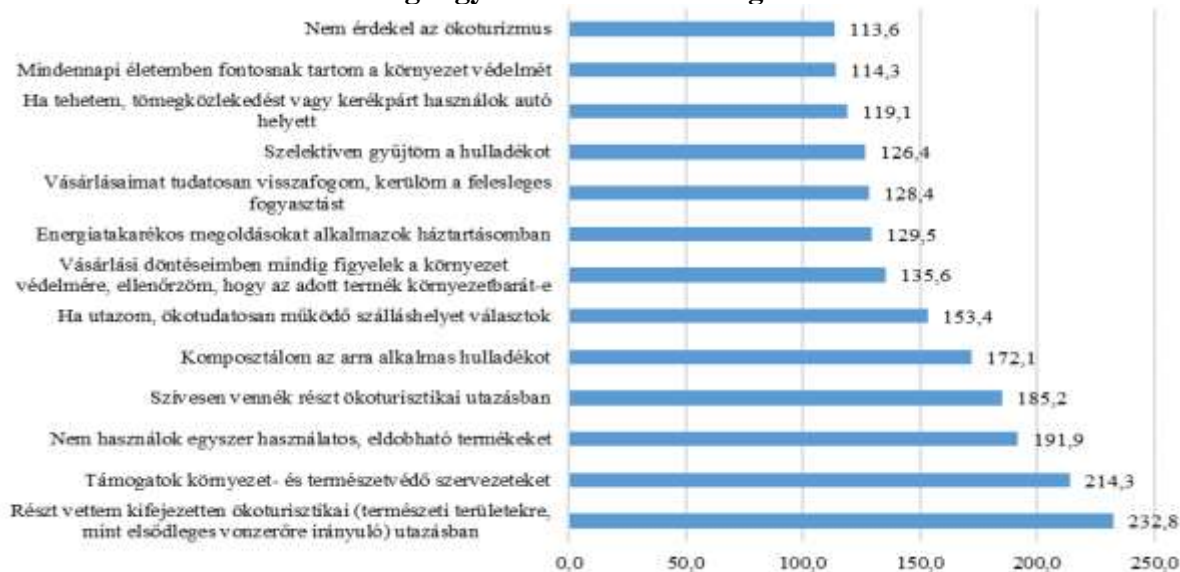
5. ábra: A válaszadók lakóhelyének jellege, mint differenciáló tényező az ökotudatosság terén: az egyes településtípusok élő válaszadók által adott igen válaszok legnagyobb %-os különbsége

Forrás: Csapó et al. 2018

A *jövedelmi viszonyok* már sokkal több esetben differenciálnak, és a különbségek is egyre nőnek, a 13 eset közel felében, hat esetben meghaladják az 50%-ot (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**).

1. ábra: A válaszadók jövedelmi viszonyai, mint differenciáló tényező az ökotudatosság terén: a különböző jövedelmű csoportok által adott igen válaszok legnagyobb %-os különbsége

Forrás: Csapó et al. 2018

Végül az *iskolázottsági szint*: a 15 kérdésből 12 esetben adott szignifikáns, két esetben kétszeresnél is nagyobb különbségeket (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**).

7. ábra: A válaszadók képzettségi szintje, mint differenciáló tényező az ökotudatosság terén: a különböző képzettségi szinttel rendelkező válaszadók által adott igen válaszok legnagyobb %-os különbsége

Forrás: Csapó et al. 2018

Összefoglalás

A környezeti problémákkal való napi szintű szembesülés, és ebből adódóan a környezettudatosság erősödése általános globális trend, amely a magyar fogyasztókat, utazókat is elérte. A tudatosság jelentkezik abban, hogy a tanulmányban idézett kutatásban szereplő szinte minden válaszadó életében fontos szerepet tölt be a környezetvédelem, és úgy mindennapi életüket, mint az utazásaikat igyekeznek úgy szervezni, hogy magatartásuk és döntéseik minél kisebb környezeti hatással járjanak. Komoly különbségeket találunk ugyanakkor egyrészt a szóban és a tettekben megnyilvánuló környezettudatosság között, természetesen utóbbi hátrányára, illetve a válaszadók különböző demográfiai ismérvek – nem, generációk, lakóhely településtípusa, iskolai végzettség foka, jövedelmi helyzet (szubjektív megítélése) – szerinti megoszlását tekintve. Nem egy esetben akár a kétszerest meghaladó arányban mutatkozik eltérés az ökotudatosság terén: legkisebb mértékben a nem, ennél erősebben a korosztályhoz tartozás, a lakóhely jellege, legerősebben pedig a válaszadók képzettségének szintje, illetve (szubjektíven megélt) jövedelmi viszonyai terén.

Irodalomjegyzék

- Ashley, C. – Roe, D. – Goodwin, H. (2001): *Pro-Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work For The Poor*. Overseas Development Institute, Nottingham.
- Clarke, J. (1997): A framework of approaches to sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5 (3) 224-233.
- Cohen, E. (1989): „Primitive and remote”: Hill tribe trekking in Thailand. *Annals of Tourism Research*, 16 (1) 30-61.
- Csapó, J. (2013): A turizmustervezés fenntartható aspektusainak vizsgálata Béda-Karapanca területén. *Modern Geográfia*, (IV) 1-8.
- Csapó, J. (2015): Responsible Tourism Destinations: A Win-Win Situation for Sustainable Tourism Development? *Geographical Locality Studies* 3, (1) 624-644.

- Csapó, J. – Gerdesics, V. – Gonda, T. – Raffay, Z. – Törőcsik, M. (2018): Turizmus. A magyar lakosság turizmussal kapcsolatos beállítódása generációs szemléletű vizsgálattal. Kézirat. [Számítógép-fájl]. EFOP-3.6.1-16-2016-00004, Pécs, PTE KTK, 115 p.
- Dávid, L. – Baros, Z. (2009): Environmentally sustainable tourism: international and Hungarian relations. *Gazdálkodás*, 53 (23) 80-91.
- Dombay, I. – Magyar-Sáska, Zs. (2010): *The Management of a Sustainable Touristic Activity at the Lacul Roșu Resort within the „Cheile Bicazului Gorge – Haghimășul Mare” National Park*. In: Christofides, G. – Kantiranis, N. – Kostopoulos, D. S. – Chatzipetros, A. A. (szerk.): Proceedings of the XIX. Carpathian-Balkan Geological Association Congress. Thessaloniki.
- Fodness, D. (2016): The problematic nature of sustainable tourism: some implications for planners and managers. *Current Issues in Tourism*, 1-13.
- Gonda, T. (2016): *A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai*. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 226.
- Gonda, T. (2017): *A „tájévalótól” a tudatos turistáig. A környezettudatosság erősödése a turizmusban*. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd.
- Inskeep, E. (2000): *A fenntartható turizmus fejlesztése. Irányelvek a turizmus tervezőinek és szervezőinek*. Geomédia szakkönyvek, Geomédia kiadó, Budapest, 200.
- Jungk, R. (1980) Wieviel Touristen pro Hektar Strand? *Geo*. (10) 154–156
- Kerekes, S. (2008): A fenntartható fejlődés európai szemmel. In: Gömbös, E. (szerk.): *Globális kihívások, Millenniumi fejlesztési célok és Magyarország*. Magyar ENSZ társaság, Budapest, 51-60.
- Láng, I. (2008): A Brundtland Bizottság és a fenntartható fejlődés. *Egyenlítő*. (11) 23-25.
- Michalkó, G. (2003): A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin*. (4) 13-21.
- Pannon Egyetem Turizmus Tanszék – Aquaprofit Zrt. (2008): Országos Ökoturizmus Fejlesztési Stratégia, Veszprém–Budapest
- Puczkó, L. – Rátz, T. (1998): *A turizmus hatásai*. Aula – Kodolányi János Főiskola, Budapest.
- Saarinen, J. (2006): Traditions of sustainability in tourism studies. *Annals of Tourism Research*. 33 (4) 1121-1140.
- Sharpley, R. (2012): Tourism and sustainable development: reconsidering a concept of vague policies. *Journal of Policy Research in Tourism. Leisure and Events*. 4 (3) 380-382.